

Uchwała Nr LXX/418/2024
Rady Powiatu Bieszczadzkiego
z dnia 26 marca 2024 r.

*w sprawie przyjęcia „Powiatowego Programu Przeciwdziałania Przemocy
Domowej i Ochrony Osób Doznających Przemocy Domowej
w Powiecie Bieszczadzkim na lata 2024-2026”*

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt. 3 i art. 12 pkt. 11 ustawy z 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107) oraz art. 6 ust. 3 pkt. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz. U. z 2021 r. poz. 1249 z późn.zm.)

uchwała się, co następuje:

§ 1

Przyjmuje się „Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy Domowej i Ochrony Osób Doznających Przemocy Domowej w Powiecie Bieszczadzkim na lata 2024-2026”, w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

PRZEWODNICZĄCY RADY
Marek Bajda

Załącznik do uchwały Nr LXX./418/2024
Rady Powiatu Bieszczadzkiego
z dnia 26 marca 2024 r.

***POWIATOWY PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY
DOMOWEJ I OCHRONY OSÓB DOZNAJĄCYCH PRZEMOCY
DOMOWEJ W POWIECIE BIESZCZADZKIM
NA LATA 2024-2026***

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
Ustrzyki Dolne, 2024 r.

Spis treści

I. Prawne uwarunkowania Programu.	3
II. Przemoc domowa – podstawy teoretyczne.	4
1. Definicja przemocy domowej.	5
III. Dane statystyczne.	7
IV. Charakterystyka działań podejmowanych przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej.	11
1. Ośrodek Interwencji Kryzysowej przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych.	12
V. Cele Programu.	16
VI. Adresaci Programu.	20
VII. Koordynator Programu i partnerzy.	20
VIII. Monitoring i ewaluacja.	20

I. Prawne uwarunkowania Programu.

Zadania powiatu w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej oraz ochrony osób doznających przemocy domowej.

Zadania powiatu obejmujące zakres pomocy osobom dotkniętym przemocą domową określone zostały między innymi w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1249 z późn.zm.) oraz w ustawie z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 125 poz. 842).

Do zadań powiatu należy:

1. Opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy domowej i ochrony osób doznających przemocy domowej;
2. Opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą domową;
3. Zapewnienie osobom doznającym przemocy domowej miejsc w ośrodkach wsparcia;
4. Zapewnienie osobom doznającym przemocy domowej miejsc w ośrodkach interwencji kryzysowej.

Do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat należy:

1. Tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla osób doznających przemocy domowej;
2. Opracowanie i realizacja programów korekcyjno - edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową;
3. Opracowywanie i realizacja programów psychologiczno-terapeutycznych dla osób stosujących przemoc domową;
4. Wydawanie zaświadczeń o zgłoszeniu się osoby stosującej przemoc domową do uczestnictwa w programach, o których mowa w pkt. 2 i 3 oraz o ich ukończeniu.

Podstawą prawną opracowania „Powiatowego programu przeciwdziałania przemocy domowej oraz ochrony osób doznających przemocy domowej w powiecie bieszczadzkim na lata 2024-2026” jest przepis art. 6 ust. 3 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2021 r. poz. 1249 z późn.zm.). Program pozostaje w spójności ze „Strategią rozwiązywania problemów społecznych w powiecie bieszczadzkim na lata 2020-2026”, uchwaloną uchwałą nr XVIII/133/2020 Rady Powiatu Bieszczadzkiego z dnia 14.02.2020 r.

Program będzie realizowany w oparciu o następujące akty prawne:

1. Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

2. Ustawę z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1249 z późn.zm.).
3. Ustawę z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 901).
4. Ustawę z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359).
5. Ustawę z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 165 z późn.zm.).
6. Ustawę z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 172).
7. Ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 1426 z późn.zm.).
8. Ustawę z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1526 z późn.zm.).
9. Ustawę z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 171 z późn. zm.).
10. Ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 z późn.zm.).
11. Ustawę z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm.).
12. Ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 571).
13. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 września 2023 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2023 r. poz. 1870).
14. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 września 2023 r. w sprawie procedury postępowania Policji przy wykonywaniu przez pracownika socjalnego zapewnienia ochrony dziecku w razie zagrożenia jego życia lub zdrowia w związku z przemocą domową oraz podejmowaniu decyzji o zapewnieniu tej ochrony (Dz. U. z 2023 r. poz. 1807).
15. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 22 października 2010 r. w sprawie wzoru zaświadczenia lekarskiego o przyczynach i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2010 r. nr 201 poz. 1334).
16. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 20 czerwca 2023 r. w sprawie programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową (Dz.U. z 2023 r. poz. 1163).

II. Przemoc domowa – podstawy teoretyczne.

„Powiatowy program przeciwdziałania przemocy domowej oraz ochrony osób doznających przemocy domowej w powiecie bieszczadzkim na lata 2024-2026” jest rozwinięciem działań zapisanych w „Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w powiecie bieszczadzkim na lata 2020-2026” w *obszarze IV.: Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*. Cele strategiczne programu nawiązują do zadań określonych w Ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Program zakłada podejmowanie kompleksowych

działań ukierunkowanych zarówno na ochronę osób doznających przemocy domowej, jak i na edukowanie osób stosujących przemoc a także promowanie metod wychowawczych bez użycia przemocy połączone ze zwiększeniem świadomości wśród dzieci i młodzieży na temat zjawiska przemocy.

Kształtowanie właściwego klimatu do realizowania polityki opartej na poszanowaniu praw rodziny wymaga ścisłej współpracy wielu podmiotów i instytucji. Program kładzie duży nacisk na współdziałanie wszystkich instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy domowej, stałą diagnozę problemów, odpowiednie przygotowanie kadr oraz usprawnienie procedur współpracy. Realizacja programu będzie prowadzić do powstania skutecznego systemu przeciwdziałania przemocy domowej na terenie powiatu bieszczadzkiego, do ograniczenia zjawiska przemocy domowej oraz ograniczenia skutków stosowania przemocy, a w konsekwencji przyczyni się do poprawy stanu bezpieczeństwa życia codziennego mieszkańców powiatu bieszczadzkiego.

1. Definicja przemocy domowej.

Zgodnie z definicją zawartą w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (Dz. U. z 2021 poz. 1249 z późn.zm.) przez przemoc domową należy rozumieć „...jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności:

- a) narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia,
- b) naruszające jej godność, nietykalność cielesną lub wolność, w tym seksualną,
- c) powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienie lub krzywdę,
- d) ograniczające lub pozbawiające tę osobę dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowanej,
- e) istotnie naruszające prywatność tej osoby lub wzbudzające u niej poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia, w tym podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej.”

Zjawisko przemocy domowej charakteryzuje się tym że:

1. przemoc jest intencjonalna – to zamierzone działanie człowieka, mające na celu kontrolowanie i podporządkowanie ofiary;
2. siły są nierówne – w relacji jedna ze stron ma przewagę nad drugą. Osoba doznająca przemocy jest słabsza a osoba stosująca przemoc jest silniejsza;
3. przemoc narusza prawa i dobra osobiste – osoba stosująca przemoc wykorzystuje swoją przewagę i narusza podstawowe prawa osoby doznającej przemocy (np. prawo do nietykalności, godności, szacunku itp.);
4. przemoc powoduje cierpienie i ból – osoba stosująca przemoc naraża zdrowie osoby doznającej przemocy na poważne szkody, czasem zagraża jej życiu.

Rodzaje przemocy domowej:

- 1) *Przemoc fizyczna – naruszenie nietykalności fizycznej.*

Przemoc fizyczna jest intencjonalnym zachowaniem powodującym uszkodzenia ciała lub niosącym takie ryzyko np. popychanie, szarpanie, ciągnięcie, szturchanie, klepanie, klapsy, ciągnięcie za uszy, włosy, szczypanie, kopanie, bicie ręką, pięścią, uderzanie w twarz, przepalanie papierosem, krępowanie ruchów itd.

2) *Przemoc psychiczna – naruszenie godności osobistej.*

Przemoc psychiczna zawiera przymus i groźby np. wyzywanie, wyśmiewanie, narzucanie własnych poglądów, stała krytyka, poniżanie, domaganie się posłuszeństwa we wszystkich dziedzinach życia rodzinnego, odmawianie uczuć, sugerowanie choroby psychicznej, izolacja społeczna, stosowanie groźb i demonstrowanie mocy sprawcy itd.

3) *Przemoc ekonomiczna – naruszenie własności.*

Przemoc ekonomiczna wiąże się z celowym niszczeniem czyjejs własności, pozbawianiem środków do życia lub stwarzaniem warunków w których nie są zaspokajane niezbędne dla przeżycia potrzeby, np. niszczenie rzeczy, kradzież, zakazywanie podjęcia pracy zarobkowej, ograniczanie dostępu do pieniędzy, zmuszanie do proszenia o najmniejsze choćby środki finansowe, odbieranie zarabianych pieniędzy, zmuszanie do spłacania długów, zaciąganie pożyczek na „wspólne konto” bez wiedzy i/lub zgody partnera itd.

4) *Przemoc seksualna – naruszenie intymności.*

O przemocy seksualnej mówimy wtedy, kiedy dochodzi do zmuszania osoby do aktywności seksualnej wbrew jej woli, kontynuowaniu aktywności seksualnej gdy osoba nie jest w pełni świadoma, bez pytania o zgodę lub gdy na skutek zaistniałych warunków osoba obawia się odmówić. Przymus może polegać na bezpośrednim użyciu siły lub na emocjonalnym szantażu. Zachowania naruszające intymność to np. wymuszanie pożycia, obmacywanie, gwałt, zmuszanie do niechcianych praktyk seksualnych, nieliczenie się z życzeniami partnerki/partnera, komentowanie szczegółów anatomicznych, ocenianie sprawności seksualnej, wyglądu itd.

5) *Zaniedbanie- naruszenie obowiązku do opieki ze strony osób bliskich.*

Tę formę przemocy stosują najczęściej osoby dorosłe wobec dzieci. Jest to niezaspokajanie ich podstawowych potrzeb emocjonalnych i fizycznych. O zaniedbaniu można mówić w przypadku odrzucenia emocjonalnego dziecka, braku zainteresowania jego rozwojem, sytuacją życiową, problemami, a także stanem zdrowia i higieną. Zaniedbanie to także niezaspokajanie potrzeb żywieniowych i związanych z ubiorem.

W literaturze wyróżniono czynniki, które określają prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy domowej. Występowaniu przemocy szczególnie sprzyjają:

- obowiązujące w danym środowisku normy kulturowe i społeczne m.in. przekonanie o prawie rodziców do dominacji nad dzieckiem, przekonanie o dominacji mężczyzny nad kobietami, przyzwolenie na bicie dzieci, hierarchiczny i autorytarny model rodziny, silne normy dotyczące prywatności, stereotypowe wzorce męskiej tożsamości (mężczyzna- zdobywca, silny, władczy, kobieta - uległa),

- nadużywanie alkoholu i uzależnienie od alkoholu- alkohol toruje drogę przemocy, osłabia kontrolę zachowań, zwiększa prawdopodobieństwo reagowania złością i gniewem, zaburza ocenę sytuacji, powoduje błędną interpretację zachowań innych osób, przysparza kłopotów z prawem, często powoduje utratę pracy- wszystko to jest źródłem stresu i pogorszenia sytuacji życiowej - sprzyja stosowaniu przemocy,
- podeszły wiek - ryzyko występowania przemocy wobec osób starszych wzrasta, gdy w rodzinie występują nadużycia we wcześniejszych latach historii rodziny, jest wzajemna zależność członków rodziny, dzielenie wspólnego mieszkania (domu), fizyczne i psychiczne obciążenie opiekuna, izolacja społeczna rodziny, uzależnienie i choroby psychiczne, złe warunki socjalno - ekonomiczne. Im osoba jest starsza, tym bardziej narażona jest na przemoc,
- niepełnosprawność - jest czynnikiem ryzyka, ponieważ nad osobą niepełnosprawną członkowie rodziny i inne osoby mają ewidentną przewagę, a osoby te często zdane są na ich opiekę. Oprócz przemocy fizycznej i psychicznej wobec tych osób występuje często przemoc ekonomiczna: ograniczanie dostępu do pieniędzy, odbieranie świadczeń, niezaspokajanie podstawowych potrzeb, pozbawienie prawa do dysponowania majątkiem,
- dziedziczenie wzorca przemocy – przemoc bywa przekazywana z pokolenia na pokolenie. Dzieci wychowujące się w rodzinach, w których krzywdzi się bliskich, przyswajają sobie zachowania dorosłych, których są świadkami lub ofiarami. uczą się, że przemoc to najlepszy i najbardziej skuteczny sposób rozwiązywania konfliktów.

Sytuacja materialna, zawodowa oraz status socjoekonomiczny partnerów nie determinują bezpośrednio wystąpienia przemocy. Ryzyko wystąpienia przemocy zwiększa dopiero korelacja tych czynników z innymi czynnikami np. występowaniem przemocy w rodzinie pochodzenia. Zdefiniowano także czynniki stresujące oraz środowiskowe, związane z czynnikami interpersonalnymi funkcjonującymi wewnątrz rodziny, spośród których wyróżniono podstawowe czynniki stresogenne:

- 1) relacje pomiędzy osobami sprawującymi opiekę nad osobami zależnymi w rodzinie: związek małżeński, konflikty małżeńskie, rodzina zrekonstruowana, konkubinaty, rodzina w separacji lub samotny rodzic;
- 2) stosunek do dzieci i osób w podeszłym wieku (osób zależnych) pozostających pod opieką: odstęp czasu pomiędzy narodzinami kolejnych dzieci, wielkość rodziny, spełnianie oczekiwań osób pozostających pod opieką;
- 3) stres strukturalny: złe warunki mieszkaniowe, bezrobocie, ubóstwo, izolacja społeczna, zagrożenie autorytetu opiekuna, system wartości, samoocena;
- 4) stres wywołany przez osoby zależne: konieczność opieki nad osobą chorą, upośledzoną fizycznie lub umysłowo, kapryśną, niezrównoważoną emocjonalnie lub bardzo wymagającą.

III. Dane statystyczne.

Przemoc domowa jest jednym z najpoważniejszych problemów społecznych, ze względu na swoją powszechność oraz dużą szkodliwość indywidualną, rodzinną i społeczną. Przemoc jest zjawiskiem skomplikowanym i wieloaspektowym. Olbrzymie koszty przemocy

domowej ponoszą zarówno jednostki jak społeczeństwo. Niezbędne jest zatem podejmowanie planowanych działań mających na celu zapobieganie i zwalczanie przemocy domowej, działań wpisanych w tworzenie i rozwijanie systemu przeciwdziałania przemocy, którego zasadniczymi elementami są specjalistyczne instytucje i profesjonaliści niosący pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie.

Diagnoza zjawiska przemocy domowej występującej na terenie powiatu bieszczadzkiego sporządzona została w oparciu o dane będące w dyspozycji Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych oraz Ośrodków Pomocy Społecznej działających na terenie powiatu, a także danych uzyskanych z Komendy Powiatowej Policji w Ustrzykach Dolnych.

Na podstawie danych uzyskanych z Komendy Powiatowej Policji w Ustrzykach Dolnych dotyczących interwencji domowych dokonywanych przez policję, sytuacja w powiecie przedstawia się następująco:

Tabela 1. Interwencje przeprowadzane przez Policję w powiecie bieszczadzkim, związane z przemocą domową, w latach 2020-2022.

		2020 r.	2021 r.	2022 r.
Liczba przeprowadzonych interwencji domowych	Ogółem	307	263	301
	1.W tym: dotyczących przemocy domowej (procedura Niebieskiej Karty)	42	34	19
	2.liczba sporządzonych (otrzymanych) Niebieskich Kart	59	53	32
Liczba interwencji dotyczących przemocy domowej z podziałem na:	Miasto	26	24	11
	Wieś	21	18	13
Liczba sporządzonych (otrzymanych) Niebieskich Kart z podziałem na	Miasto	16	10	8
	Wieś	38	35	19
Liczba pokrzywdzonych w wyniku przemocy domowej - osób wobec których zachodzi podejrzenie że są dotknięte przemocą domowa (ogółem)		59	55	32
W tym:	Kobiety	52	43	29
	Mężczyźni	3	6	2
	Małoletni chłopcy	4	3	1
	Małoletnie dziewczynki	0	3	0
Liczba sprawców przemocy domowej – osób wobec których zachodzi podejrzenie że stosują przemoc domowa (ogółem)		59	53	32
W tym:	Kobiety	6	1	3
	Mężczyźni	53	51	29
	Nieletni	0	1	0

Liczba sprawców przemocy domowej zatrzymanych (ogółem)		0	9	Brak danych
W tym:	Kobiety	0	0	10
	Mężczyźni	0	9	10
	Nieletni	0	0	0
Liczba sprawców przemocy domowej pod wpływem alkoholu (ogółem)		25	21	16
W tym:	Kobiety	3	1	0
	Mężczyźni	22	20	16
	Nieletni	0	0	0
W tym:	Przewiezionych do izby wytrzeźwień (pomieszczeń dla osób zatrzymanych w celu wytrzeźwienia):	11	16	4
	W tym:	Kobiety	1	1
	Mężczyźni	10	15	4
	Nieletni	0	0	0
Liczba przypadków udzielenia pomocy medycznej w tym:		0	1	0
W tym:	Pokrzywdzony/-a	0	1	0
	Sprawca	0	0	0
Liczba dzieci przewiezionych do szpitala, placówki, oddanych pod opiekę osoby spokrewnionej (art. 12a ustawy po przeciwdziałaniu przemocy domowej)-umieszczonych u innej niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej		0	0	0
Liczba postępowań przygotowawczych dotyczących przemocy domowej, w których prowadzona była procedura Niebieskiej Karty		18	17	19
Z art. 207 k.k – znęcanie się nad rodziną:				
Wszczętych		18	17	19
Stwierdzonych		13	11	4
Zakończonych		22	16	15
Liczba prowadzonych postępowań przygotowawczych - z art. 207 § 1 k.k. skierowanych do prokuratury				

opracowanie własne na podstawie danych z KPP

Z powyższej tabeli można wywnioskować, że ilości interwencji Policji dotyczących przemocy domowej są do siebie zbliżone na przestrzeni analizowanych lat. Przeważającą grupą stosującą przemoc są mężczyźni, a większość aktów przemocy domowej dokonywana jest ona pod wpływem alkoholu.

Zgodnie z obowiązującą ustawą o przeciwdziałaniu przemocy domowej każda gmina powołuje Zespół Interdyscyplinarny, którego zadaniem jest kompleksowe zajmowanie się rodziną oraz monitorowanie sytuacji w rodzinach, w których dochodzi do przemocy, a w przypadku podejrzenia popełniania przestępstwa poinformowanie o tym odpowiednich służb. Zespoły Interdyscyplinarne zajmują się także zbieraniem informacji na temat skali zjawiska przemocy domowej, jak również gromadzeniem informacji na temat miejsc, osób i możliwości uzyskania pomocy w środowisku lokalnym. W skład Zespołu

Interdyscyplinarnego wchodzą przedstawiciele: jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych, kuratorzy sądowi.

Tabela 2. Niebieskie Karty, które wpłynęły do Zespołów Interdyscyplinarnych na terenie gmin powiatu bieszczadzkiego w poszczególnych latach.

	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Gmina Czarna			
Liczba prowadzonych przez zespół interdyscyplinarny spraw w ramach procedury Niebieskiej Karty-dotyczy sytuacji kiedy dla danej sprawy nie utworzono grupy roboczej	7	26	21
Liczba prowadzonych przez grupy robocze spraw w ramach procedury Niebieskiej Karty	4	4	0
Gmina Lutowiska			
Liczba prowadzonych przez zespół interdyscyplinarny spraw w ramach procedury Niebieskiej Karty-dotyczy sytuacji kiedy dla danej sprawy nie utworzono grupy roboczej	0	0	0
Liczba prowadzonych przez grupy robocze spraw w ramach procedury Niebieskiej Karty	7	2	5
Gmina Ustrzyki Dolne			
Liczba prowadzonych przez zespół interdyscyplinarny spraw w ramach procedury Niebieskiej Karty-dotyczy sytuacji kiedy dla danej sprawy nie utworzono grupy roboczej	1	0	0
Liczba prowadzonych przez grupy robocze spraw w ramach procedury Niebieskiej Karty	43	39	38

opracowanie własne na podstawie danych z ops

Tabela 3. Niebieskie Karty (wszczynające procedurę) zakładane przez poszczególne instytucje we wszystkich gminach powiatu w poszczególnych latach.

	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Policja	42	35	29
Jednostka organizacyjna pomocy społecznej	2	14	9
Gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych	0	0	0
Oświata	0	0	1
Ochrona zdrowia	0	1	1
Razem	44	50	40

opracowanie własne na podstawie danych z ops

Osoby poszkodowane w wyniku przemocy domowej jako najczęściej stosowaną przemoc wskazują przemoc: fizyczną, psychiczną i ekonomiczną.

Tabela 4. Osoby poszkodowane w wyniku przemocy/ dotknięte przemocą w poszczególnych gminach powiatu w 2020 roku:

	Gmina Czarna	Gmina Lutowiska	Gmina Ustrzyki Dolne
Kobiety	9	7	59

Mężczyźni	1	0	5
Dzieci	3	0	39
Ogółem	13	7	103

opracowanie własne na podstawie danych z ops

Tabela 5. Osoby poszkodowane w wyniku przemocy/ dotknięte przemocą w poszczególnych gminach powiatu w 2021 roku:

	Gmina Czarna	Gmina Lutowiska	Gmina Ustrzyki Dolne
Kobiety	8	6	39
Mężczyźni	1	0	16
Dzieci	4	2	26
Ogółem	13	8	81

opracowanie własne na podstawie danych z ops

Tabela 6. Osoby poszkodowane w wyniku przemocy/ dotknięte przemocą w poszczególnych gminach powiatu w 2022 roku:

	Gmina Czarna	Gmina Lutowiska	Gmina Ustrzyki Dolne
Kobiety	9	3	40
Mężczyźni	0	0	8
Dzieci	2	2	29
Ogółem	11	5	77

opracowanie własne na podstawie danych z ops

Tabela 7. Postępowania wykonawcze – nadzory kuratorskie orzeczone w latach 2020-2022 nad rodzinami w których występowało zjawisko przemocy domowej:

Gmina Czarna	4
Gmina Lutowiska	1
Gmina Ustrzyki Dolne	5

opracowanie własne na podstawie danych z ZKSS przy SR w Lesku

IV. Charakterystyka działań podejmowanych przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej.

Poszczególne podejmowane działania:

- 1) Prowadzenie Ośrodka Interwencji Kryzysowej przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych;
- 2) Opracowywanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy domowej i ochrony osób doznających przemocy domowej w powiecie bieszczadzkim;
- 3) Pozyskiwanie dotacji celowych z MPiPS na działalność bieżącą OIK;
- 4) Utworzenie strony internetowej zawierającej informacje dla osób doznających przemocy domowej oraz stosujących przemoc;
- 5) Szkolenie kadry jednostek pomocy społecznej z zakresu przeciwdziałania przemocy: 2021 r. – dwudniowe szkolenie pn. „*Dziecko w rodzinie przemocowej*”; 2022 r. –

„Procedura Niebieskiej Karty. Założenie i zamykanie Niebieskiej Karty”; 2023 r. – „Praktyczne stosowanie przepisów wprowadzonych ustawą z dnia 13.01.2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych ustaw”.

- 6) Przystąpienie pracownika Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie do Zespołu interdyscyplinarnego przy Miejsko - Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej w Ustrzykach Dolnych.

Działania profilaktyczne i edukacyjne w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej:

- 1) Opracowanie i rozpowszechnianie ulotek i wizytówek z danymi teleadresowymi OIK, a także opracowanie i przygotowanie broszur przekazujących podstawową wiedzę z zakresu przemocy i wskazującą miejsca pomocy dla osób doświadczających przemocy i świadków przemocy;
- 2) Udostępnianie materiałów informacyjno-edukacyjnych indywidualnym osobom, instytucjom oraz organizacjom zajmującym się przeciwdziałaniem przemocy domowej;
- 3) Poradnictwo specjalistyczne w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej (dyżury: pedagoga, prawnika, pracownika socjalnego, psychologa w OIK);
- 4) Aplikowanie o środki do MPiPS w ramach realizacji programów osłonowych;
- 5) Realizacja procedury „Niebieskiej Karty”.

1. Ośrodek Interwencji Kryzysowej przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych

Ośrodek Interwencji Kryzysowej przy Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych ukierunkowany jest na prowadzenie działań ograniczających przemoc domową. Jest to instytucja pomocnicza, wchodząca w skład struktur Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych. Przedmiotem działania Ośrodka Interwencji Kryzysowej jest zapewnienie kompleksowej pomocy w tym poradnictwa psychologicznego, rodzinnego i prawnego osobom i rodzinom w różnego typu kryzysach, ze szczególnym uwzględnieniem przemocy domowej.

Ośrodek realizuje swoje zadania poprzez:

- 1) dyżury specjalistów,
- 2) zapewnienie schronienia w hostelu,
- 3) świadczenie poradnictwa: psychologicznego, pedagogicznego i rodzinnego, socjalnego oraz prawnego,
- 4) prowadzenie porad telefonicznych,
- 5) przeciwdziałanie przemocy poprzez upowszechnianie wiedzy na temat przemocy i umiejętności radzenia sobie w przypadku wystąpienia przemocy domowej.

Ośrodek posiada część hostelową – dysponuje tym samym 5 miejscami całodobowymi dla osób potrzebujących takiej pomocy. Zamierzeniem tej placówki jest dążenie do odzyskania przez osobę dotkniętą kryzysem zdolności samodzielnego rozwiązania problemu poprzez udzielanie pomocy prawnej, psychologicznej, medycznej, socjalnej a także oferowanie działań wspierających rodzinę.

Tabela 8. Liczba osób korzystających z pomocy OIK w poszczególnych latach.

	2020 r.	2021 r.	2022 r.
Liczb osób korzystających ze specjalistycznego poradnictwa w OIK	39	78	57
Liczb osób korzystających z hostelu OIK	0	2	11

Opracowanie własne

Tabela 9. Liczba osób uwikłanych w problem przemocy domowej objętych poszczególnymi formami oddziaływań przez ośrodek interwencji kryzysowej w 2020 r.:

Forma pomocy	Liczba osób korzystających ogółem, w tym:	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Liczba dzieci
Poradnictwo i pomoc prawna	6	6	0	0
Poradnictwo i pomoc psychologiczna	7	6	1	0
Poradnictwo socjalne	1	1	0	0
Poradnictwo i pomoc pedagogiczna	2	2	0	0
schronienie w hostelu OIK	0	0	0	0

opracowanie własne

Tabela 10. Liczba osób uwikłanych w problem przemocy domowej objętych poszczególnymi formami oddziaływań przez ośrodek interwencji kryzysowej w 2021 r.:

Forma pomocy	Liczba osób korzystających ogółem, w tym:	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Liczba dzieci
Poradnictwo i pomoc prawna	12	12	0	0
Poradnictwo i pomoc psychologiczna	2	2	0	0
Poradnictwo socjalne	1	1	0	0
Poradnictwo i pomoc pedagogiczna	0	0	0	0
schronienie w hostelu OIK	0	0	0	0

opracowanie własne

Tabela 11. Liczba osób uwikłanych w problem przemocy domowej objętych poszczególnymi formami oddziaływań przez ośrodek interwencji kryzysowej w 2022 r.:

Forma pomocy	Liczba osób korzystających ogółem, w tym:	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Liczba dzieci
Poradnictwo i pomoc prawna	4	4	0	0
Poradnictwo i pomoc psychologiczna	5	5	0	0
Poradnictwo socjalne	2	2	0	0
Poradnictwo i pomoc pedagogiczna	0	0	0	0

pedagogiczna				
schronienie w hostelu OIK	1	1	0	0

opracowanie własne

Problemy, z jakimi zgłaszali się do OIK klienci o udzielenie pomocy i wsparcia, dotyczą najczęściej:

- 1) sytuacji kryzysowych w rodzinie – w tym wystąpienia przemocy domowej,
- 2) ubóstwa,
- 3) potrzeby ochrony macierzyństwa,
- 4) bezradności w sprawach opiekuńczo – wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego,
- 5) alkoholizmu,
- 6) zdarzeń losowych.

Poradnictwo świadczone w OIK obejmuje:

- 1) poradnictwo prawne,
- 2) poradnictwo psychologiczne,
- 3) poradnictwo pedagogiczne,
- 4) poradnictwo socjalne.

Poradnictwo prawne w OIK dotyczy głównie:

- 1) pomocy w sporządzaniu pozwów o alimenty i rozwodowych;
- 2) spraw związanych z przemocą domową;
- 3) problemów związanych z nadużywaniem alkoholu przez członków rodziny i nieznanomości prawa w tym zakresie;
- 4) pomocy w napisaniu wniosków do sądu o przymusowe leczenie;
- 5) spraw związanych z odwołaniami od decyzji administracyjnych;
- 6) udzielania poradnictwa z zakresu prawa rodzinnego.

Różnorodność problemów z jakimi spotykają się pracownicy OIK generuje potrzebę współdziałania OIK z innymi specjalistycznymi placówkami, jak np. poradnia psychologiczno – pedagogiczna, sąd, policja, szpitale, ośrodki zdrowia i ośrodki pomocy społecznej.

Lokalna analiza, dotycząca czynników sprzyjających i utrudniających skuteczną pomoc osobom dotkniętym przemocą domową:

Lokalne czynniki sprzyjające skutecznej pomocy osobom dotkniętym przemocą domową	Lokalne czynniki utrudniające skuteczną pomoc osobom dotkniętym przemocą domową
-dobra współpraca przedstawicieli instytucji działających w zakresie pomocy osobom doświadczającym przemocy domowej, -dobrze przygotowana, ciągle doskonaląca	-niska świadomość społeczna w zakresie rozpoznawania zjawiska przemocy domowej (szkodliwe stereotypy i mity), -dysfunkcje rodzin spowodowane m.in.

<p>się kadra przedstawicieli różnych instytucji, -działalność Ośrodka Interwencji Kryzysowej przy PCPR, -procedura „Niebieskiej Karty” i działalność Zespołów Interdyscyplinarnych, -zwiększanie świadomości społecznej na temat zjawiska przemocy domowej, które odbywa się poprzez pracę PCPR i OIK, -możliwość tworzenia lokalnych koalicji na rzecz przeciwdziałania przemocy domowej, -zwiększanie się ilości informacji dotyczącej oferty pomocowej dla osób doznających przemocy domowej.</p>	<p>rozpadem więzi, ubóstwem i przejmowaniem negatywnych wzorców, -problemy alkoholowe członków rodzin, -negatywne wzorce zachowań społecznych wobec aktów przemocy, ukrywanie przez rodzinę występowania aktów przemocy, niechęć do współpracy, -poczucie bezkarności u osób stosujących przemoc domową, -brak wypracowanego standardu i procedury postępowania w przypadku występowania przemocy domowej, -niewystarczający przepływ informacji między instytucjami współpracującymi na rzecz osób doznających przemocy domowej, -brak możliwości prowadzenia programów korekcyjno-edukacyjnych, -niewystarczający poziom wiedzy przedstawicieli poszczególnych instytucji na temat wzajemnych kompetencji i zaplecza, -trudności w odseparowaniu osób doznających przemocy domowej od osób stosujących przemoc, brak zaplecza zabezpieczającego egzekucję eksmisji osób stosujących przemoc. -wydłużony tryb postępowania prokuratorskiego i sądowego w obszarze spraw znęcania się nad rodziną oraz umarzanie spraw, zawieszanie kar, - ze względu na społeczność w której wszyscy się znają, brak anonimowości oraz lęk przed osądem i ewentualnym brakiem dyskrecji</p>
-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

V. Cele Programu.

Celem głównym Programu jest zwiększenie skuteczności działań na rzecz przeciwdziałania przemocy domowej w Powiecie Bieszczadzkim. Program stanowi integralną część „*Powiatowej Strategii rozwiązywania problemów społecznych w powiecie bieszczadzkim na lata 2020-2026*”, zagadnienia związane z przeciwdziałaniem przemocy zostały ujęte w obszarze IV Strategii: „*Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*”. Program został przygotowany w oparciu o diagnozę sytuacji społecznej w powiecie bieszczadzkim, Przy opracowaniu niniejszego dokumentu wykorzystano sprawozdania i informacje własne PCPR.

Cel główny Programu nawiązuje do celu głównego „Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie” tj., zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska w Polsce.

Cele strategiczne Programu:

- 1. Upowszechnianie informacji na temat zjawiska przemocy domowej.**
- 2. Promowanie metod wychowawczych bez użycia przemocy połączone ze zwiększeniem świadomości wśród dzieci i młodzieży na temat zjawiska przemocy.**
- 3. Zwiększenie umiejętności pracowników służb społecznych i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy domowej oraz ochroną osób doznających przemocy.**
- 4. Rozwijanie działalności Ośrodka Interwencji Kryzysowej jako miejsca schronienia dla osób doznających przemocy.**
- 5. Zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych i korekcyjnych wobec osób stosujących przemoc domową.**

OBSZAR IV. Przeciwdziałanie przemocy domowej**Cel strategiczny 1 : Upowszechnianie informacji na temat zjawiska przemocy domowej**

	<i>Cele szczegółowe:</i>	<i>Źródła finansowania i partnerzy realizacji zadań</i>	<i>Termin realizacji</i>
1	Opracowanie i wydanie informatora zawierającego podstawową wiedzę o zjawisku przemocy domowej: informacje prawne oraz miejsca, w których zainteresowani mogą uzyskać pomoc (nazwa, adres, telefon, obszar działań);	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026
2	Upowszechnianie materiałów dotyczących zjawiska przemocy i przeciwdziałania przemocy domowej;	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026
3	Informacje w mediach społecznościowych o podejmowanych działaniach w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej w powiecie bieszczadzkiem oraz o możliwościach uzyskania pomocy przez osoby doznające przemocy domowej;	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026
4	Systematyczne aktualizowanie podstrony internetowej, mającej na celu informowanie o możliwościach pomocy, wsparcia i zwiększenie dostępności do uzyskania informacji przez osoby doznające przemocy domowej;	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026

Cel strategiczny 2 : Promowanie metod wychowawczych bez użycia przemocy połączone ze zwiększeniem świadomości wśród dzieci i młodzieży na temat zjawiska przemocy

	<i>Cele szczegółowe:</i>	<i>Źródła finansowania i partnerzy realizacji zadań</i>	<i>Termin realizacji</i>
1	Propagowanie prawidłowych metod wychowawczych i postaw rodzicielskich poprzez zwiększanie świadomości na temat negatywnych skutków wynikających ze stosowania przemocy wobec dzieci poprzez m.in. spotkania, szkolenia, warsztaty itp.	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR PPP	Działania ciągłe 2024-2026

		inne instytucje i organizacje pozarządowe	
2	Wspieranie rodzin będących w sytuacji przemocy domowej;	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR PPP inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026
3	Zapewnienie specjalistycznego poradnictwa dla rodzin borykających się z problemami opiekuńczo-wychowawczymi;	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR PPP inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026
4	Działalność edukacyjno-profilaktyczna placówki wsparcia dziennego Świetlicy Opiekuńczej „Pełna Chata”	Samorząd powiatowy PCPR	Działania ciągłe 2024-2026
5	Zwiększanie świadomości na temat dostępnych form wsparcia oraz informacji o instytucjach pomocowych.	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR PPP inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026
Cel strategiczny 3 : Zwiększenie umiejętności pracowników służb społecznych i instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy domowej oraz ochroną osób doznających przemocy.			
	<i>Cele szczegółowe:</i>	<i>Źródła finansowania i partnerzy realizacji zadań</i>	<i>Termin realizacji</i>
1	Szkolenia na temat zjawiska przemocy domowej dla członków zespołów interdyscyplinarnych, służby zdrowia, oświaty, kadry jednostek pomocy społecznej z terenu powiatu bieszczadzkiego;	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR PPP inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026
2	Wypracowanie zasad wzajemnej współpracy w działaniach interwencji kryzysowej	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej	Działania ciągłe 2024-2026

		PCPR PPP inne instytucje i organizacje pozarządowe	
3	Praktykowanie wymiany doświadczeń między instytucjami, prowadzenie dobrych praktyk, sprawny przepływ informacji między instytucjami	Samorządy gminne Samorząd powiatowy Ośrodki Pomocy Społecznej PCPR PPP inne instytucje i organizacje pozarządowe	Działania ciągłe 2024-2026
Cel strategiczny 4 : Rozwijanie działalności Ośrodka Interwencji Kryzysowej jako miejsca schronienia dla osób doznających przemocy.			
	<i>Cele szczegółowe:</i>	<i>Źródła finansowania i partnerzy realizacji zadań</i>	<i>Termin realizacji</i>
1	Poprawa standardu warunków mieszkaniowych w hostelu OIK.	Samorząd powiatowy PCPR	Działania ciągłe 2024-2026
2	Zapewnianie specjalistycznego poradnictwa i wsparcia psychologicznego dla osób doznających przemocy	Samorząd powiatowy PCPR	Działania ciągłe 2024-2026
Cel strategiczny 5: Zwiększenie skuteczności działań interwencyjnych i korekcyjnych wobec osób stosujących przemoc domową.			
	<i>Cele szczegółowe:</i>	<i>Źródła finansowania i partnerzy realizacji zadań</i>	<i>Termin realizacji</i>
1	Realizacja programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową.	Samorząd powiatowy PCPR środki budżetu państwa	Działania ciągłe 2024-2026

I. Adresaci Programu.

„Powiatowy program przeciwdziałania przemocy domowej i ochrony osób doznających przemocy domowej w powiecie bieszczadzkim na lata 2024 – 2026”, adresowany jest do wszystkich mieszkańców powiatu bieszczadzkiego. Cała społeczność odgrywa bowiem znaczną rolę w budowaniu systemu, opartego na wzroście ogólnie pojętego bezpieczeństwa. Zjawisko przemocy domowej nie jest specyfiką tzw. marginesu społecznego, zdarza się w każdej grupie społecznej. Z przemocą często współwystępują inne negatywne zjawiska takie jak alkoholizm czy przestępczość. Różnice środowiskowe dotyczą jedynie sposobu przejawiania przemocy, a nie jej natężenia. Dlatego też adresatami programu są zarówno osoby uwikłane w przemoc jak i świadkowie występowania przemocy oraz osoby, które stosują przemoc. Kolejną grupę adresatów stanowią instytucje działające w obszarze przeciwdziałania przemocy domowej z terenu powiatu bieszczadzkiego, zaangażowanych w realizację Programu, które wykonują zadania w zakresie ograniczenia, przeciwdziałania i minimalizowania skutków przemocy domowej.

VII. Koordynator Programu i Partnerzy.

Zakłada się, że Program będzie stanowił interdyscyplinarną strategię działań na rzecz zapobiegania przemocy domowej, realizowaną przez wszystkie instytucje i organizacje zobligowane do podejmowania działań w tym zakresie, zarówno na poziomie gmin jak i powiatu. Rolę koordynatora realizacji programu w powiecie bieszczadzkim pełnić będzie Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych.

Partnerami w realizacji programu będą wszystkie podmioty współpracujące na rzecz osób znajdujących się w sytuacjach kryzysowych. Są to :

- 1) Powiat Bieszczadzki,
- 2) Komenda Powiatowa Policji w Ustrzykach Dolnych,
- 3) Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Ustrzykach Dolnych,
- 4) Placówki Oświatowe z terenu powiatu bieszczadzkiego,
- 5) Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej: Miejsko- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Ustrzykach Dolnych, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Czarnej i Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Lutowiskach,
- 6) Gminne Komisje Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

VIII. Monitoring i ewaluacja.

Podstawą oceny stopnia realizacji Programu i osiągniętych efektów będą dane własne PCPR oraz dane pozyskiwane od podmiotów zaangażowanych w realizację Programu. Program może być aktualizowany na podstawie danych oraz wniosków składanych przez podmioty zaangażowane przy realizacji celów głównego i szczegółowych. Ewaluacja Programu dokonywana będzie co rok, przy sprawozdaniach rocznych z działalności Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Ustrzykach Dolnych. Po zakończeniu Programu przeprowadzona będzie ewaluacja końcowa Programu, która będzie dostarczać informacji, czy cele programu są właściwie realizowane, jaka jest trafność przyjętych sposobów realizacji, jaka skuteczność i efektywność programu oraz wskazać potrzebne zmiany na przyszłość.

PRZEWODNICZĄCY RADY

Marek Bajda

